

КОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОСОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ТА ІСТОРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Звягіна І. Н.

старший викладач

НТУУ «КПІ»

Порівняльно-правове та історичне дослідження проблем та помилок при здійсненні кодифікації цивільного законодавства Євросоюзу особливу увагу приділяє відповідним правовим нормам та досвіду кодифікації європейських країн. У статті досліджується розвиток цивільного законодавства сучасного Європейського Союзу, розглядаються проекти кодифікаційних актів цивільного законодавства ЄС.

Сравнительно-правовое и историческое исследование проблем и ошибок при осуществлении кодификации гражданского законодательства Евросоюза особое внимание уделяет соответствующим правовым нормам и опыту кодификации европейских стран. В статье исследуется развитие гражданского законодательства современного Европейского Союза, рассматриваются проекты кодификационных актов гражданского законодательства ЕС.

Legal comparative and historic research of problems and pitfalls of codification of civil law of European Union devotes special attention to respective legal rules and codification experience of European countries. This article studies development of civil law of modern European Union, examines drafts of codified acts of EU civil law.

Ключові слова: цивільне право європейських держав, договірне право, кодифікація, цивільний кодекс, порівняльне правознавство, історія цивільного права.

Сучасний європейський досвід кодифікації цивільного законодавства бере свій початок у вісімнадцятому столітті. Розвиток кодифікації частково став результатом діяльності мислителів епохи Просвітництва, які спиралися на розуміння права як системи універсальних істин, які, тим не менше, підвладні людському розуму і які не залежать від божественної мудрості або діючої соціальної структури, яка склалася. Однак кодифікація не могла початися без політичних змін, які стали рушійною силою. Перші європейські кодекси були частиною перебудови держави, революційних подій, наприклад, найбільш відомий французький цивільний кодекс 1804 р., австрійський цивільний кодекс 1811 р. Більш пізня кодифікація була звичайно обумовлена потребами нових держав утвердити їх статус, коли Бельгія у 1830 р. та Нідерланди у 1838 р. були звільнені від французької гегемонії, або внаслідок об'єднання Італії в 1865 р. та Німеччини – в 1900 р. Після проголошення незалежності Бельгії французький цивільний кодекс продовжив свою дію вже в якості бельгійського цивільного кодексу [1, 101]. Грецькі прагнення прийняти цивільний кодекс також почалися після того, як країна отримала незалежність від Туреччини в 1827 р., однак були повністю реалізовані лише після Другої світової війни [2, 205]. Пізніше завершилася кодифікація в Іспанії у 1889 р., в Португалії у 1867 р. Слід зазначити, що держави дев'ятнадцятого століття розглядали прийняття цивільних кодексів як невід'ємну частину власної незалежності [3, 155].

Важливою характерною рисою кодифікації є взаємозв'язок європейських кодексів з цивільними кодексами Франції та Німеччини, які стали моделлю для багатьох більш пізніх кодексів. Французький цивільний кодекс мав найбільший вплив в завойованих країнах (Бельгія, Нідерланди, Італія). Німецький цивільний кодекс став важливим джерелом для сучасної рецепції права та кодифікації в двадцятому столітті з огляду на його ефективність у регулюванні цивільних відносин.

Вже в двадцять першому столітті 26 листопада 2001 р. Німеччина здійснила модернізацію зобов'язального права і внесла зміни до цивільного кодексу [4, 30-35]. Реформа договірного права, обговорення якої розпочалося у Франції в 2008 р., може також значно змінити чинний цивільний кодекс [5, 11]. Нові цивільні кодекси не втратили свого символічного значення, як ознаки незалежності для новостворених держав, про що свідчать законотворчі процеси з часу падіння Берлінської стіни в 1989 р. та розпаду Радянського Союзу в 1991 р. (наприклад, в Російській Федерації в 1994-2006 рр., Литві в 2001 р., Естонії в 2002 р., Україні в 2003 р., Угорщині в 2009 р.). За межами Європи слід також відзначити постійне оновлення цивільних кодексів Луїзіани та Квебеку, що дає можливість підтримувати особливу юридичну ідентичність та традиції цих правових систем в рамках федеративних держав США та Канади. Всі наведені дані підтверджують, що цивільні кодекси постійно оновлюються та продовжують вдосконалюватися, незважаючи на появу нових законодавчих актів, які регулюють окремі види цивільних відносин.

Історія кодифікації свідчить, що законодавчий процес прийняття єдиного акту може тривати десятиліттями. У Франції, наприклад, було прийнято тридцять шість окремих законів перед остаточною їх кодифікацією в якості цивільного кодексу в 1804 р. У Франції процес кодифікації зайняв близько десяти років. В Німеччині кодифікація зайняла майже втричі більше часу, три

проекти кодексу ретельно вивчалися перед остаточним прийняттям в 1896 р. Після цього набуття чинності кодексу було призупинено до символічної дати 1 січня 1900 р. Новий голландський цивільний кодекс 1992 р. приймався поетапно і став результатом роботи, яка почалася майже півстоліття назад. Саме тому не всі юристи, які починають працювати над новим кодексом, завжди мають змогу побачити кінцевий результат своєї праці.

У зв'язку з тривалістю кодифікації на початку роботи слід визначитися з цивільно-правовими інститутами, які підлягатимуть кодифікації. Основними критеріями вибору таких інститутів є відносна простота їх упорядкування в єдиний акт, соціальна та економічна важливість, а також основна мета законодавця при прийнятті єдиного нормативно-правового акту. Зобов'язальне право, зокрема договірне право, є завжди найбільш підходящим для початку кодифікації, тому що його зміст загалом схожий у багатьох державах, а також з огляду на його чітку соціальну та економічну важливість. Сімейне право та земельне право, з іншого боку, можуть бути більш складними, тому що їх зміст завжди сильно залежить від розуміння правової та соціальної політики в кожній окремій країні.

Цілком очевидно, що європейські цивільні кодекси та внаслідок їх впливу кодекси інших країн дотримуються класичного розподілу приватного права на три основні частини: особи, речі, зобов'язання. У відповідності із суспільними ідеалами Просвітництва в центрі уваги цивільного кодексу залишається людина, як носій прав та обов'язків від народження до смерті, по відношенню до себе, інших осіб, об'єктів у навколишньому світі. Такий погляд стосовно особи, як основного суб'єкта права, може бути підданий критиці за його нездатність визнати нерівність між окремими особами у суспільстві. Тим не менше, всеохоплюючий характер класичних європейських цивільних кодексів підтверджує, що ці напрацювання заслуговують на всесвітнє визнання, особливо у сучасному світі, де особисті права людини зазнають обмежень заради загального суспільного блага.

На відміну від країн континентальної Європи, на Британських островах кодифікація не набула значного поширення. Правова система Англії, яка є найбільш узгодженою та гармонійною серед інших правових систем Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, відома саме своєю протидією кодифікації. Специфіка прецедентної правової системи Англії полягає у відсутності кодифікованого нормативного акту, який би регулював цивільно-правові відносини у цій державі. Система загально права Англії бере свій початок із судових прецедентів дванадцятого століття, коли законодавчі акти відігравали роль основного джерела лише за відсутності відповідного судового прецеденту.

Враховуючи, що Шотландія до 1707 р. була незалежною від Англії, правова система Шотландії відрізняється від правової системи Англії та Уельсу, а також Північної Ірландії. В процесі свого розвитку правова система Шотландії в значній мірі зазнала впливу європейського континентального права, але в 1707 союз двох держав став на заваді подальшій кодифікації цивільного права за континентальним типом.

В кінці дев'ятнадцятого століття у Сполученому Королівстві була проведена часткова систематизація правових норм торгового права щодо застосування переказних векселів, купівлі-продажу товарів, діяльності підприємницьких товариств, морського страхування. Незважаючи на те, що багато з цих законодавчих актів є чинними, досі неможливо подолати розповсюджене серед юристів та суддів несхвальне ставлення до кодифікації цивільного права. В 1965 р. були створені Правові комісії Англії та Шотландії, основними завданнями яких є реформування правової системи, розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства, здійснення консолідації та внесення змін до законодавчих актів [6]. Однак майже через півстоліття потому імовірність розробки цивільного кодексу або відмова від прецедентного права залишається і надалі досить віддаленою.

Одним з ключових характеристик сучасного Європейського Союзу є його правова система, що нерозривно пов'язана та охоплює правові системи його країн-учасниць. Європейський Союз активно приймає власні нормативно-правові акти, а його судові органи надають офіційне тлумачення норм права. Серед основних галузей права, що розвиваються та поповнюються новими нормативно-правовими актами, є і цивільне право. Однак більшість джерел цивільного права Євросоюзу ще є недостатньо повними та узгодженими між собою. Останні тридцять років інтенсивної європейської інтеграції спонукали юристів розмірковувати над тим, яким чином має виглядати повна та узгоджена система норм цивільного права Євросоюзу. При підготовці цивільного законодавства Європейського Союзу законодавці враховували досвід країн-учасниць, а також порівнювали нове законодавство із законодавством інших європейських держав. Вивчення цивільного права не обмежувалося виключно національним законодавством, значний вплив мали різні міжнародні ініціативи створити транснаціональне цивільне право. Безпосередній вплив мала Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року та Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА), які були вперше опубліковані в 1994 році [7, 8]. В подальшому, спираючись на досвід колег, які працювали над принципами УНІДРУА, комісія з європейського контрактного права під головуванням

професора Оле Ландо в 2003 р. розробила Принципи європейського контрактного права [9]. Не дивно, що принципи УНІДРУА та Принципи європейського контрактного права багато в чому схожі.

До початку двадцять першого століття органи Європейського Союзу залишалися осторонь від наукових досліджень цивільного законодавства Євросоюзу. На сучасному етапі розвитку Європейського Союзу концепція цивільного права Євросоюзу стала головною складовою політики побудови єдиного ринку та сприяння економічного розвитку в Європі. Європейська Комісія почала підтримувати наукові дослідження, що сприяло розробці науковцями в 2009 р. нового документу під назвою «Проект Загальної системи підходів» (Draft Common Frame of Reference), який встановлював принципи, визначення, загальні правила приватного права Євросоюзу [10]. Новий документ не мав обов'язкової юридичної сили, а лише окреслював загальні принципи цивільного права Євросоюзу, а також включав додаткові положення стосовно договорів купівлі-продажу, оренди, надання послуг, зберігання, виконання конструкторських робіт, медичного обслуговування, комерційного представництва, позики, дарування, вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення, позадоговірної відповідальності за завдану шкоду, безпідставно набутого майна, набуття та припинення права власності на товар, обтяження рухомого майна, управління майном. На думку розробників даного проекту, він має стати моделлю для майбутнього цивільного законодавства Європейського Союзу.

11 жовтня 2011 р. Європейський Парламент та Рада внесли пропозицію прийняти Директиву про запровадження норм єдиного торгового права ЄС (Regulation on a Common European Sales Law), яка б підлягала прямому застосуванню та забезпечувала законодавче регулювання угод як між підприємствами, так і угод між підприємствами і споживачами, які знаходяться в різних державах ЄС [11].

Суттєві відмінності у законодавстві 27 країн Європейського Союзу ускладнюють торгівлю в межах ЄС, змушують підприємства вести тривалі переговори щодо вибору права, звертатися за консультаціями до юридичних фірм для пристосування зовнішньоекономічних договорів до різних національних законів, що в свою чергу сильно ускладнює господарську діяльність, підвищує витрати на супроводження укладення договорів порівняно з внутрішньогосподарською діяльністю.

В разі прийняття Директиви про запровадження норм єдиного торгового права ЄС компанії, які поставляють товари до інших країн ЄС, матимуть змогу покладатися на систему однакових норм договірних прав незалежно від місцезнаходження контрагентів. В перспективі норми єдиного торгового права ЄС можуть застосовуватися до договорів купівлі-продажу, договорів про передачу цифрових даних, договорів про надання послуг. Для того щоб застосовувати норми єдиного торгового права ЄС, сторонам слід буде досягти згоди з цього питання в договорі. У відносинах між підприємством і споживачем угода про застосування єдиного торгового права ЄС є дійною, лише якщо згода споживача виражена у формі окремого письмового документа.

Директива про запровадження норм єдиного торгового права ЄС передбачає застосування повністю гармонізованих норм захисту прав споживачів. Зазначені правила покликані гарантувати високий рівень захисту прав споживачів, що спонукатиме до укладання договорів з іноземними виробниками, придбання товарів, вироблених в інших країнах ЄС. Підприємства будуть змушені змагатися на значно більшому ринку, що сприятиме більшому вибору товарів для споживачів за нижчою ціною.

Отже, після дослідження змісту проекту нового законодавчого акту ми робимо висновок, що Директива про запровадження норм єдиного торгового права ЄС має на меті запровадити додаткові можливості застосування єдиних норм цивільного законодавства ЄС без внесення змін у національне законодавство окремих країн, зменшити витрати на супроводження укладення договорів, розширити можливості для виходу підприємств на нові ринки. Прийняття нового акту цивільного законодавства ЄС особливо актуально в 2012 році, коли об'єднана Європа шукає шляхи виходу з глибокої економічної та фінансової кризи.

Враховуючи, що на найвищому державному рівні ведуться дискусії щодо доцільності європейського цивільного кодексу у тій чи іншій формі, їх слід розглядати у взаємозв'язку з розвитком Європейського Союзу в цілому, зокрема оновленні конституційної основи з набуттям чинності Лісабонського договору 2009 р. Надзвичайно важливим є той факт, що початком спільного європейського кодексу є широка суспільна дискусія про вибір договірних прав у вигляді Проекту Загальної системи підходів та Директиви про запровадження норм єдиного торгового права ЄС. У зв'язку з цим слід зазначити, що відносно просто запровадити вже сьогодні додаткову систему норм цивільного права Євросоюзу, яка б підлягала застосуванню підприємствами за наявності відповідної угоди сторін. Найцікавішим є той факт, що порівняльні дослідження та правотворча діяльність європейських вчених, а не виключно державних структур, щодо вдосконалення та міждержавної уніфікації правових норм цивільного права відіграють головну роль у розвитку єдиного ринку, що залишається серцем європейського інтеграційного проекту. Тому на наш погляд, оскільки для України немає альтернативи курсу на європейську інтеграцію, українським вченим

варто приймати більш активну роль у оновленні цивільного законодавства та підготувати відповідні пропозиції з урахуванням розвитку цивільного законодавства Євросоюзу.

Література

1. Konrad Zweigert and Hein Kötz (translated by Tony Weir), *An Introduction to Comparative Law*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press, 1996. – 744 pp.
2. Olivia F. Robinson, T. David Fergus and William M. Gordon, *European Legal History: Sources and Institutions* 3rd edition, London, Edinburgh and Dublin: LexisNexis, 2000. – 368 pp.
3. Randall Lesaffer, *European Legal History: A Cultural and Political Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 521 pp.
4. Reinhard Zimmermann, *The New German Law of Obligations: Historical and Comparative Perspectives*, Oxford: Oxford University Press: 2005. – 256 pp.
5. *Reforming the French Law of Obligations* ed. John Cartwright, Stefan Vogenauer and Simon Whittaker, Oxford: Hart Publishing, 2009. – 950 pp.
6. Law Commissions Act 1965, s 3(1).
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України - 1990 р. - № 1. - с. 116.
8. *Principles of International Commercial Contracts* 2nd edition, Rome: Unidroit, 2004 – 385 pp.
9. *Principles of European Contract Law Parts I and II* ed. Ole Lando and Hugh Beale, The Hague, London and New York: Kluwer, 2000 – 610 pp.
10. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law; Draft Common Frame of Reference (DCFR), Outline Edition*, Sellier 2009. – 644 pp.
11. *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council for a Common European Sales Law*, COM (2011) 635, Brussels, 11. 10. 2011. – 115 pp.